

РЕЦЕНЗИЯ

**на дисертационен труд “ОБЕКТИВНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ НА МОРАЛА И
СЪВРЕМЕННАТА ЕТИКА” на доц. д-р Емилия Васил Маринова
за присъждане на научната степен “доктор на философските науки” от
професионално направление 2.3. Философия**

**Рецензент: проф. д-р Тая Неделчева, Институт за изследване на
обществата и знанието, Българска академия на науките**

**Основание: Настоящата рецензия е изготвена в изпълнение на Заповед на
Директора на ИИОЗ № РД-09-526 от 17. 07. 2019 г.**

1. Информация за дисертационния труд

Дисертацията се състои от увод, четири глави, заключение, бележки и литература в общ обем от 258 страници. Списъкът на цитираните източници съдържа общо 301 заглавия, от които 210 са на кирилица (български и руски език) и 55 – на латиница.

Като цяло текстът е структуриран добре. Вътрешният логически пласт е декомпозиран на отделни елементи адекватно и съразмерно, съобразно тяхното смислово значение с ясно формулиране на целите, теоретично-методологичните основания и професионално проведени изследвания.

2. Съдържателен анализ на научните постижения

Дисертационният труд се отнася към психология на морала – едно много активно разработвано днес интердисциплинарно направление в международен аспект, но не и в България. Дори може да се каже, че има определено изтласкване на собствено етическите разработки от психология на морала.

Представената дисертация е пръв опит за очертаване постиженията на психологията на морала. В нея се въвежда една допълнителна конкретизация като вниманието е насочено към обективните изследователски методи, т.е. прави се опит да се разкрие ефективността на социалнопсихологическите, психологическите, социологическите и други методи при изследването на моралните съждения, мислене, правила, поведение, чувства и пр. Дисертантът прави важно допълнение като обяснява защо акцентира върху “обективни”. Това е фактически централната постановка в дисертацията, която се разгръща и се представат нейните различни теоретични ипостаси. Водеща регулативна идея в разкриването на многообразието от “образи” е обективното изследване на моралните явления.

Преди всичко в дисертацията се постига цялостно и хармонично единство на различни на пръв поглед смислови пространства. Това разнообразие личи и от самото съдържание. В първа глава акцентите са предимно върху методологията, свързана с обективните изследвания на морала – компетенции на психологията на морала, популярните обективни изследвания на морала, количество срещу качество. Във втората глава акцентът се измества и е вече върху етическите регулации при обективните изследвания на морала при децата – етическата коректност, принципът на предпазливостта, щадящо не означава отсъствие на ефект, добродейнието също е етически рамкирано. В трета глава се анализират редица аспекти от концепцията на Л. Колберг, но не изобщо, а в контекста на обучението и съответните практики в съвременното българско училище. Следващата част от дисертацията е посветена на обективните изследвания в българската етика. Тук основно се проследява развитието на българската етическа мисъл в съвременността и преди всичко през последните няколко десетилетия. Важен елемент от тази част е трактовката на приложната етика. Четвъртата глава е посветена на социално-психологическите изследвания и тяхната релевантност към етиката: Морал и социална психика с поглед към културната история, Моралното ставане като окултуряване, Зависимостта на морала от социалната психика, Социална психика и външната морална регулация, Някои важни за морала социалнопсихични форми на въздействие, Моралният субект като “отворен проект”, От генетическия към функционалния прочит, “Двата морала” на Жан Пиаже и дали това е само метафора, Реалната автономия.

Смисловото единство на посочените тематични полета не е формално, а реално и се дължи на професионалното умение да се удържа единна изследователска гледна точка, да се намерят онези аспекти от изследваните обекти, които са релевантни към

цялостната логика на разработката. Именно тази смислова кохерентност е едно от качествата на разработката.

Значим принос е умението анализираниите проблеми да не са безконтексни, абстрактни и бих казала безтопосни, а съобразени с българската конкретика, с българската практика. Това личи не само от проследяването на перипетиите в развитието на етическите изследвания в България, но и от останалите части на текста. Това бих нарекла българска приземеност на разработката. То придава на анализа особена ценност на фона на днешното доминиране сред част от българските хуманитари на безконтекстността, т.е. “разкази” безотносително към българските реалии в съответната област. Тази тенденция вече има застрашителни и опасни размери, защото по този начин се увеличават белите петна, засилва се амнезията за онова, което са постигнали българските изследователи. В това отношение доц. Е. Маринова демонстрира академизъм, който е далеч от повърхностното манифестиране на някакъв “местен патриотизъм”, а се проявява в задълбочено вникване в направеното от българските изследователи.

Не мога да не отбележа като положително качество на текста и многобройните вмъквания на лични преживявания и събития от живота на автора. Според мене този премерен автобиографизъм придава особен колорит и значимост на дисертацията. Само ще добавя, че днес е все по-актулна именно автобиографичната релефност на дадено събитие.

От особен интерес са текстовете, посветени на отношението социална психика и морал. Върху него авторът акцентира и задава вектори на много плодотворен, но все още неразработен терен. Ако се формулира нейната теза, може да се каже, че фактически социалнопсихологическите изследвания са дълбоко съдържателно етически разработки. Артикулирана тази постановка изглежда очевидна, но все още не е направен етически прочит на наследените социалнопсихологически изследвания. Да вземем за пример произведенията на Иван Хаджийски – без колебание те са социалнопсихологически, но същевременно и етически разработки. А текстовете на Антон Страшимиров – нима неговата социалнопсихологическа типологизация на българите не е и очертаване на моралния релеф на съответната общностна група. Сливването и препокриването на социалнопсихологическото (психологическото) и етическото е толкова плътно, че тяхното концептуално разграничаване изисва много прецизна микроскопска техника. В това отношение виждам една много перспективно

изследователско поле, което ще позволи нова реконструкция на редица социологически и социалнопсихологически анализи като се предефинират в категориите на етиката.

Не може да се подмине и още едно положително качество на разработката. Тя не е, най-общо казано, чисто теоретична, а е с основен акцент върху практическите измерения на изследваните явления. Тази обща насоченост се дължи на авторската постановка, че собствено етически изследвания имат претенцията за универсалност и по този начин не могат да уловят индивидуализирана морална практика на онова, което човекът като морално същество извършва всекидневно. Тези конкретни морални явления не могат да бъдат “хванати” с категориалната етическа “мрежа” и именно тук се намесват ефективно обективните изследователски методи. Те осигуряват не само конкретиката на изследването, но и практическата наточеност на разработките, защото са включени в реалната всекидневна морална практика. В това отношение особено значими са онези постановки, отнасящи се до обучението, възпитанието на деца и др.

Като обобщение може да се каже, че дисертационният труд е съществен принос и първи по-цялостен опит за представяне на постиженията в областта на психологията на морала и по-специално на обективните методи на изследване на морала.

В дисертацията идеите на цитираните автори са представени коректно и са упоменати според академичните стандарти.

Авторефератът и приносите са адекватни на съдържанието на дисертация.

В отговор на изискването на законодателя за определяне характера на научните приноси в дисертацията убедено твърдя, че те са “обогатяване на съществуващите знания” за съвременното състояние и перспективи на проблемите на етическото знание в българското общество.

3. Отражение на научните публикации на кандидата в нашата и чуждестранната литература (по негови данни)

Работки на доц. д-р Емилия Маринова са цитирани в различни публикации 72 пъти. Публикувани са 10 рецензии за трудове на лицето. Редактор и съставител е на 18 сборника. Ръководител и участник е в 9 научноизследователски проекта. От 2011 г. до сега е участвала като организатор и докладчик в 22 научни форума. Приложена е декларация “за оригиналност”.

4. Критични бележки и препоръки

Естествено е, че в една толкова съдържателна разработка съществуват “места” които могат да предизвикат дебат, но в случая ще направя един по-общ коментар, който съответства на дадения формат. Онова, което породило усещане за някаква липса при четенето е очертаването на една по-обща картина в изследователската област на психологията на морала. В най-традиционните обобщаващи анализи в тази област се изтъкват няколко водещи линии – когнитивистка, бихейвиористка и психоаналитична. В дисертацията фактически се коментира само първата тенденция с нейните основни представители Ж. Пиаже и Л. Колберг. Тази липса на по-обща координатна система се проявява и при изследване на приносите на българските изследователи. Според мен тук може да се въведе обща четвърта характеристика, която да се нарече “социално-ангажирани изследвания”, които се отличават съществено от останалите три. Това е общата насоченост на разработките на българските етици при изследването на морала и именно то им придава силната теоретична рефеност, самобитност, специфичност. И това трябва да се подчертава и откроява като достойнство.

Ще си позволя и едно предложение, което се отнася до възможността за разширяване на частите от дисертацията, свързани с развитието на българските етически изследвания. В това отношение има широко изследователско поле, което се отнася до темите, проблемите, акцентите и др., характерни за българските етически изследвания. Като краен резултат се получава една по-цялостна “История на етическите изследвания в България”.

5. Лични впечатления на рецензента за кандидата и други данни, непосочени в предхождащите точки

Познавам доц. д-р Е. Маринова като сериозен и прецизен изследовател с ценни идеи. Креативен и кооперативен колега. Отговорен редактор е на електронното списание “Етически изследвания”. Член е на различни научни организации и съюзи.

6. Заключение

На основание на посочените ценни постижения и приносни моменти препоръчвам на многуважаемите членове на Научното жури да присъди на доц.

д-р Емилия Васил Маринова научната степен “доктор на науките” (доктор на философските науки), професионално направление 2.3. Философия.

15 септември 2019 г.

Рецензент:
Проф. дсн Таня Неделчева